

بِسْمِ اللَّهِ
الرَّحْمَنِ
الرَّحِيمِ

قانونه یار
حقوق
جزای عمومی

مؤلف: میثم مختار زاده

انتشارات چتر دانش

بخش اول: مواد عمومی ۱۲

فصل اول: تعاریف ۱۲

فصل دوم: قلمرو اجرای قوانین جزایی در مکان ۴۱

فصل سوم: قلمرو اجرای قوانین جزائی در زمان ۶۳

فصل چهارم: قانونی بودن جرائم، مجازات‌ها و دادرسی کیفری ۷۸

بخش دوم: مجازات‌ها ۸۴

فصل اول: مجازات‌های اصلی ۸۵

فصل دوم: مجازات‌های تکمیلی و تبعی ۱۱۶

آیین‌نامه راجع به نحوه اجرای مجازات‌های تکمیلی موضوع ماده ۲۳ ۱۲۰

فصل سوم: نحوه تعیین و اعمال مجازات‌ها ۱۴۲

فصل سوم: نحوه تعیین و اعمال مجازات‌ها ۱۴۲

فصل چهارم: تخفیف مجازات و معافیت از آن ۱۵۸

فصل پنجم: تعویق صدور حکم ۱۷۴

فصل ششم: تعلیق اجرای مجازات ۱۸۶

فصل هفتم: نظام نیمه‌آزادی ۲۰۳

فصل هشتم: نظام آزادی مشروط ۲۰۶

نحوه اجرای قرار تعلیق اجرای مجازات، آزادی مشروط، قرار تعویق صدور حکم، نظام نیمه

آزادی و آزادی تحت نظارت سامانه‌های الکترونیکی طبق قانون آیین دادرسی کیفری مصوب

۱۳۹۲ ۲۱۷

آیین‌نامه اجرایی مراقبت‌های الکترونیکی مصوب ۱۳۹۷ ۲۱۸

فصل نهم: مجازات‌های جایگزین حبس ۲۲۳

دستورالعمل ساماندهی زندانیان و کاهش جمعیت کیفری زندان‌ها مصوبه شماره

۹۰۰۰/۱۶۸۶۵/۱۰۰ رئیس قوه قضائیه در تاریخ ۱۳۹۲/۴/۱ ۲۲۶

دستورالعمل ساماندهی زندانیان و کاهش جمعیت کیفری زندان‌ها مصوبه شماره

۹۰۰۰/۳۵۳۴۸/۱۰۰ رئیس قوه قضائیه در تاریخ ۱۳۹۵/۶/۲۳ ۲۳۳

آیین‌نامه اجرایی ماده (۷۹) قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۳ ۲۴۷

فصل دهم: مجازات‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی اطفال و نوجوانان ۲۶۷

۲۸۶	فصل یازدهم: سقوط مجازات‌ها
۲۸۶	مبحث اول: عفو
۲۹۰	آیین‌نامه کمیسیون عفو و تخفیف مجازات محکومین مصوب ۱۳۸۷
۲۹۰	فصل اول: تشکیلات
۲۹۰	فصل دوم: روش کار
۲۹۳	فصل سوم: مناسبت‌های عفو، تخفیف و تبدیل مجازات
۲۹۴	فصل چهارم: سیاست‌ها و شرایط عفو، تخفیف و تبدیل مجازات
۲۹۶	مبحث دوم: نسخ قانون
۲۹۶	مبحث سوم: گذشت شاکی
۳۰۰	مبحث چهارم: مرور زمان
۳۰۷	مبحث پنجم: توبه مجرم
۳۱۱	مبحث پنجم: اعمال قاعده درأ
۳۲۴	بخش سوم: جرائم
۳۲۴	فصل اول: شروع به جرم
۳۳۰	شروع به جرم در قوانین متفرقه کیفری
۳۴۰	فصل دوم: شرکت در جرم
۳۴۸	فصل سوم: معاونت در جرم
۳۵۳	چند نمونه از احکام دیوان‌عالی کشور در خصوص بحث «معاونت در جرم»
۳۷۰	فصل چهارم: سردستگی گروه مجرمانه سازمان‌یافته
۳۷۵	اسباب تشدید مجازات
۳۷۶	فصل پنجم: تعدد جرم
۳۹۴	فصل ششم: تکرار جرم
۴۰۵	بخش چهارم: شرایط و موانع مسئولیت کیفری
۴۰۵	فصل اول: شرایط مسئولیت کیفری
۴۱۶	فصل دوم: موانع مسئولیت کیفری
۴۵۱	تاریخ تحولات حقوق جزا

۴۵۴	مکتب فایده اجتماعی
۴۶۰	مکتب عدالت مطلق
۴۶۴	مکتب کلاسیک
۴۶۸	مکتب تحقیقی (اثباتی)
۴۷۳	مکتب دفاع اجتماعی بر مبنای تهدید جمعی (مکتب اثباتی انتقادی)
۴۷۴	مکتب دفاع اجتماعی بر مبنای تجربه (مکتب اصالت عمل کیفی)
۴۷۵	دفاع اجتماعی ترکیبی (مکتب آدلف پرنس)
۴۷۶	دفاع اجتماعی بر مبنای دفاع مطلق از فرد (مکتب نفی حقوق جزا)
۴۷۹	دفاع اجتماعی بر مبنای دفاع مطلق از فرد و جامعه (مکتب دفاع اجتماعی جدید)
۴۸۰	دفاع اجتماعی بر مبنای عدالت ترمیمی
۴۸۱	سؤالات متفرقه حقوق جزای عمومی
۴۸۴	چند نمونه از سؤالات قوانین متفرقه جزایی
۴۸۸	قوانین متفرقه
۴۸۸	قانون جرائم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸
۴۸۸	بخش یکم: جرائم و مجازات‌ها
۴۸۸	فصل یکم: جرائم علیه محرمانگی داده‌ها و سیستم‌های رایانه‌ای و مخابراتی
۴۸۸	مبحث یکم: دسترسی غیرمجاز
۴۸۸	مبحث دوم: شنود غیرمجاز
۴۸۸	مبحث سوم: جاسوسی رایانه‌ای
۴۸۹	فصل دوم: جرائم علیه صحت و تمامیت داده‌ها و سیستم‌های رایانه‌ای و مخابراتی
۴۸۹	مبحث یکم: جعل رایانه‌ای
۴۸۹	مبحث دوم: تخریب و اخلال در داده‌ها یا سیستم‌های رایانه‌ای و مخابراتی
۴۹۰	فصل سوم: سرقت و کلاهبرداری مرتبط با رایانه
۴۹۰	فصل چهارم: جرائم علیه عفت و اخلاق عمومی
۴۹۱	فصل پنجم: هتک حیثیت و نشر اکاذیب

۴۹۲	فصل ششم: مسئولیت کیفری اشخاص
۴۹۴	فصل هفتم: سایر جرائم
۴۹۴	فصل هشتم: تشدید مجازات‌ها
۴۹۵	بخش دوم: آیین دادرسی
۴۹۵	بخش سوم: سایر مقررات
۴۹۶	آیین‌نامه جمع آوری و استنادپذیری ادله الکترونیکی مصوب ۱۳۹۳
۴۹۶	فصل اول: تعاریف
۴۹۷	فصل دوم: جمع آوری ادله الکترونیکی
۴۹۷	الف- نگهداری داده‌ها
۴۹۸	ب- حفاظت از ادله رایانه‌ای
۴۹۸	ج- ارائه ادله رایانه‌ای
۴۹۹	د- تفتیش و توقیف ادله رایانه‌ای
۵۰۲	فصل سوم: امور متفرقه
۵۰۳	قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشاء و اختلاس و کلاهبرداری مصوب ۱۳۶۷
۵۰۷	قانون مجازات اخلاص‌گران در نظام اقتصادی کشور مصوب ۱۳۶۹ با اصلاحات ۱۳۸۴
۵۰۹	قانون تشدید مجازات جاعلین اسکناس و واردکنندگان توزیع‌کنندگان و مصرف‌کنندگان اسکناس مجعول مصوب ۱۳۶۸
۵۱۰	مجمع تشخیص مصلحت نظام قانون مبارزه با قاچاق انسان مصوب ۱۳۸۳
۵۱۲	قانون مبارزه با پولشویی مصوب ۱۳۸۶
۵۱۵	قانون راجع به استرداد مجرمین مصوب ۱۳۳۹
۵۱۵	فصل اول: شرایط استرداد
۵۱۶	فصل دوم: ترتیب استرداد
۵۱۹	قانون نحوه مجازات اشخاصی که در امور سمعی و بصری فعالیت‌های غیرمجاز می‌نمایند مصوب ۱۳۸۶
۵۲۳	قانون جرم سیاسی مصوب ۱۳۹۵
۵۲۵	قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم مصوب ۱۳۹۴ با اصلاحات بعدی

۵۲۹.....	قانون مبارزه با مواد مخدر مصوب ۱۳۷۶ با آخرین اصلاحات و الحاقات
۵۴۱.....	قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲ مجلس شورای اسلامی
۵۴۱.....	فصل اول: تعاریف، مصادیق و تشکیلات
۵۴۵.....	فصل دوم: پیشگیری از قاچاق
۵۴۹.....	فصل سوم: قاچاق کالاهای مجاز، مجاز مشروط، یارانه‌ای و ارز
۵۵۱.....	فصل چهارم: قاچاق کالاهای ممنوع
۵۵۴.....	فصل پنجم: قاچاق سازمان یافته و حرفه‌ای
۵۵۵.....	فصل ششم: جرائم مرتبط
۵۵۵.....	فصل هفتم: مقررات مربوط به دستگاه کاشف و کشف کالا
۵۵۸.....	فصل هشتم: مراجع صالح رسیدگی به جرم قاچاق
۵۶۰.....	فصل نهم: اموال ناشی از قاچاق
۵۶۱.....	فصل دهم: مقررات عمومی
۵۶۷.....	قانون حمایت از آمران به معروف و ناهیان از منکر مصوب ۱۳۹۴
۵۷۳.....	قانون تشدید مجازات محتکران و گرانفروشان مصوب ۱۳۶۷
۵۷۵.....	قانون مجازات استفاده غیرمجاز از عناوین علمی مصوب ۱۳۸۸
۵۷۶.....	قانون هوای پاک مصوب ۱۳۹۶
۵۸۸.....	قانون مجازات اخلال گران در صنایع مصوب ۱۳۵۳
۵۹۰.....	قانون راجع به مجازات اخلال گران در صنایع نفت ایران مصوب ۱۳۳۶
۵۹۳.....	قانون کیفر بزه های مربوط به راه آهن مصوب ۱۳۲۰
۵۹۷.....	قانون صدور چک مصوب ۱۳۵۵ با اصلاحات و الحاقات ۱۳۷۲، ۱۳۸۲ و ۱۳۹۷
۶۰۷.....	بخش نامه صادره از بانک مرکزی در خصوص شرایط صدور و استفاده از چک‌های تضمین شده مورخ ۱۳۹۷/۹/۱۱
۶۰۸.....	فهرست منابع
۶۱۱.....	جرائم قابل گذشت قانون تعزیرات مصوب ۱۳۷۵

پیش‌گفتار چاپ اول

تقدیم به

پدر و مادرم به پاس زحمات بی‌شمارشان
و همسرم به پاس تمام فداکاری‌هایش

سرآغاز:

سنگِ بدگوهر اگر کاسهٔ زرین بشکست

قیمتِ سنگ نیفزاید و زر کم نشود.

مجموعه حاضر که با عنایت خداوند متعال به چاپ رسیده، به منظور استفاده دانشجویان و فارغ‌التحصیلان رشته حقوق و الهیات (گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی) در آزمونهای حقوقی اعم از کارشناسی ارشد، وکالت، قضاوت و سایر آزمونها و همچنین جهت استفاده سایر افراد در موارد مقتضی تدوین گردیده است. با توجه به تصویب قانون مجازات اسلامی در سال ۱۳۹۲ و ورود تأسیسات جدید به این قانون و تغییر مباحثی علی‌الخصوص در حوزه جزای عمومی و در پی آن احساس نیاز به وجود منبعی در این زمینه، اینجانب را بر آن داشت تا در جهت تهیه و تدوین این مجموعه گام برداشته و سعی شده مطالب و نکات مهم و گاهاً پیچیده و به اصطلاح سؤال خیز به صورت ساده و قابل فهم به انضمام تست های آزمون های حقوقی مطرح شود. همچنین در این کتاب از نظریات علمای حقوق و بالخصوص استادان برجسته حقوق جزا نیز استفاده شده و سعی گردیده که آراء و نظرات موافق و مخالف آن بزرگواران ذکر شود. به طور حتم این مجموعه خالی از ایراد و اشکال نیست؛ اما امید است که بتواند سودمند واقع گردد و در جهات مدنظر جامعه حقوقی کشور مورد استفاده قرار گیرد.

در پایان بر خود لازم می‌دانم مراتب قدردانی و سپاس خود را به اساتید دوران تحصیلم در دانشگاه تهران و دانشگاه علامه طباطبایی و همکاران گرامی و پرتلاش در مؤسسه چتردانش به ویژه جناب آقای فرزاد دانشور (مدیر انتشارات) و استاد ارجمند آقای سیدعلی بنی صدر و همچنین آقای شهرام خلخالی تقدیم نمایم. و از همسرم خانم زهره تک دهقان (کارشناس ارشد حقوق جزا و جرم شناسی و وکیل دادگستری) که اینجانب را با صبر و بردباری خویش در طول نگارش این مجموعه یاری رساندند تشکر می‌نمایم.

میثم مختارزاده

۱۶ آذرماه ۱۳۹۳

پیش‌گفتار چاپ دوم

به جهان خرم از آنم که جهان خرم از اوست عاشقم بر همه عالم که همه عالم از اوست

با توجه به این‌که چاپ اول این کتاب مورد استقبال دانشجویان و داوطلبین آزمون‌های حقوقی قرار گرفت و اساتید محترم مؤسسه‌ی چتر دانش و دانشگاه علامه طباطبایی و پردیس فارابی دانشگاه تهران، بنده‌ی حقیر را مورد لطف خویش قرار داده و حتی اینجانب را برای گردآوری و تألیف دیگر دروس جزایی از جمله حقوق جزای اختصاصی و آیین دادرسی کیفری ترغیب و تشویق نمودند از تمامی آن‌ها سپاسگزاری نموده و از منتقدین و اساتیدی که با نظرات و آرای خویش نکاتی را در جهت ارتقای کیفی این مجموعه به بنده گوشزد نمودند تقدیر و تشکر می‌نمایم. مجموع این عوامل و راهنمایی‌های استاد ارجمند جناب آقای سید علی بنی صدر باعث شد تا این کتاب از سوی خانم ریحانه ملک زاده مورد بازخوانی قرار گیرد. در طی این بازخوانی اصلاحاتی از سوی ایشان به عمل آمد که در اینجا لازم است از ایشان تشکر و قدردانی نمایم متعاقب این اصلاحات اینجانب آن‌ها را بررسی کرده و با اعمال بخشی از آن‌ها به‌علاوه اضافه کردن نکات و تست‌های آزمون‌های اخیر در حد بضاعت علمی خویش آن را برای چاپ دوم آماده نمودم امید است که این اثر مقبول طبع داوطلبین آزمون‌های حقوقی و دانشجویان محترم واقع شود.

در خاتمه بر خود لازم می‌دانم از مدیر مؤسسه چتر دانش جناب آقای فرزاد دانشور و دیگر اساتید و همکاران گرامی و پرتلاش مؤسسه و همسرم خانم تک دهقان وکیل دادگستری و ریاست محترم کانون وکلای دادگستری استان قزوین جناب آقای تجدد که مشوق و حامی بنده بودند تشکر نمایم.

میشم مختارزاده

وکیل پایه یک دادگستری

دانش آموخته حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشگاه علامه طباطبائی

بهار ۱۳۹۵

پیش‌گفتار چاپ سوم

سر آغاز:

به نام خداوند لوح و قلم

حقیقت نگار وجود و عدم

استقبال دانشجویان و علاقمندان به حقوق کیفری و داوطلبین آزمون‌های حقوقی اینجانب را بر آن داشت که به دنبال رفع نواقص و کاستی‌های کتاب حاضر باشم تا بتوانم مجموعه‌ای کم‌نقص و مفید را در اختیار جامعه حقوقی قرار دهم و از آن‌جا که تفاسیر و آراء و نظرات مختلفی در شرح مواد قانونی دائماً از سوی صاحب‌نظران و اساتید علم حقوق ارائه می‌گردد؛ لذا می‌بایست آنها را مورد بررسی قرار داده و مطالب مفید و مؤثر را در اختیار خوانندگان محترم قرار داد تا کتاب حاضر پویایی و به‌روز بودن خود را از دست ندهد در ضمن برخی از نظرات مشورتی اداره حقوقی قوه قضائیه آرای وحدت رویه کیفری و سؤالات آزمون‌های اخیر را نیز در مجموعه حاضر گنجانده‌ام انشاءالله که بتواند خواسته داوطلبین عزیز را فراهم آورد. در پایان از تمام کسانی که مشوق و حامی من بودند در نهایت ادب و احترام تشکر و سپاس می‌نمایم.

میثم مختارزاده

وکیل پایه یک دادگستری

دانش‌آموخته حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشگاه علامه طباطبائی

پاییز ۱۳۹۷

بخش اول: مواد عمومی

فصل اول: تعاریف

ماده ۱- قانون مجازات اسلامی مشتمل بر جرائم و مجازات‌های حدود، قصاص، دیات و تعزیرات، اقدامات تأمینی و تربیتی، شرایط و موانع مسئولیت کیفری و قواعد حاکم بر آنها است.

نکته ۱: بخشی از قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ مختص قواعد کلی و عام یعنی حقوق جزای عمومی و بخش دیگر آن مختص جزای اختصاصی (بخش قصاص و محاربه و سرقت حدی و ...) است. در این قانون ادله اثبات دعوی کیفری به‌طور جداگانه و برخی نوآوری‌های جدید مثل طبقه‌بندی مجازات‌ها و نظام نیمه‌آزادی و ... دیده می‌شود.

در یک تقسیم‌بندی حقوق جزا به سه بخش حقوق جزای عمومی، حقوق جزای اختصاصی و آیین دادرسی کیفری تقسیم شده است:

حقوق جزای عمومی: سخن از جرم و مجازات و مسئولیت کیفری مجرمان است و در حقیقت این رشته از حقوق جزا کلیات و قواعد عمومی است که به همه جرائم نظر دارد. در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ مواد ۱ تا ۱۵۹ دربرگیرنده بیشترین حجم مباحث حقوق جزای عمومی ایران است.

حقوق جزای اختصاصی: جرائمی خاص همانند قتل، سرقت و کلاهبرداری مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته ارکان هر جرم و کیفر مخصوص آن در قوانین تعیین می‌گردد. حقوق جزای اختصاصی قدیمی‌ترین قسمت حقوق جزا، می‌باشد و زمان‌های قدیم قوانین جزایی منحصر به قواعد حقوق جزای اختصاصی بوده است.

آیین دادرسی کیفری: از جمله قوانین شکلی است که شامل تعیین صلاحیت دادگاه‌ها و بررسی فرآیند و تشریفات رسیدگی از لحظه تعقیب و کشف جرم (مراحل بدوی تشکیل پرونده) تا صدور و اجرای حکم (مراحل پایانی و مختومه کردن پرونده) می‌باشد.

نکته ۲: حقوق جزا علمی است که، متکفل بحث از جرم، مجرم و نقش وی در پدیده مجرمانه و شرایط مسئولیت وی، واکنش جامعه در برابر پدیده مجرمانه و اصول محاکمات جزایی می‌باشد.^۱

نکته ۳: حقوق جزا به‌دلیل اینکه هدف اصلی آن حفظ نظم عمومی است، از رشته‌های حقوق عمومی محسوب می‌شود. همچنین به‌علت ویژگی درون‌مرزی بودن آن عمدتاً جزء حقوق داخلی است.

نکته ۴: حقوق جزای بین‌المللی مربوط به آن قسمت از حقوق جزای داخلی است که سعی آن در تعیین صلاحیت محاکم کیفری مملکت در زمینه مبارزه علیه جرائمی است که یک عامل برون‌مرزی در آنها وجود دارد. به‌عبارت دیگر حقوق جزای بین‌المللی متشکل از مجموعه قواعد حقوق داخلی مربوط به

۱- قیاسی، جلال‌الدین و دیگران، ۱۳۸۰ مطالعه تطبیقی حقوق جزای اسلام (اسلام و حقوق موضوعه)، پژوهشکده حوزه و دانشگاه، چاپ اول، ص ۶.

کیفر جرائم با بعد بین‌المللی است.^۱

نکته ۵: منابع حقوق جزا:

الف- منابع الزامی و اصلی: منابعی هستند که قواعد و مقررات حقوق کیفری مستقیماً از آنها ناشی شده و الزام‌آورند. این منابع عبارتند از: **قانون اساسی، قانون مجازات اسلامی، قانون آیین دادرسی کیفری، مصوبات کمیسیون‌های مجلس، مصوبات قوه مجریه که به صورت آیین‌نامه‌های اجرای قانون تصویب می‌شوند و آرای وحدت رویه قضایی هیئت عمومی دیوان عالی کشور و لوایح قانونی مصوب شورای انقلاب** در مورد این که آیا با توجه به اصل ۱۶۷ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران **منابع فقهی معتبر یا فتاوی معتبر** می‌تواند در موارد سکوت یا اجمال قانون، مستقیماً مورد استناد محاکم کیفری قرار گیرد یا نه؟ اختلاف نظر بین حقوقدانان وجود دارد. (دکتر اردبیلی منابع فقهی یا فتاوی معتبر را از منابع مکمل حقوق کیفری بر می‌شمارد.)

ب- منابع ارشادی، فرعی و مکمل (به آن حاشیه‌ای، اختیاری و اعتباری هم گفته می‌شود): منظور از منابع فرعی و ارشادی حقوق جزا منابعی هستند که به‌طور غیرمستقیم در ایجاد تغییر و تحوّل و پیشرفت قواعد و مقررات حقوق کیفری مؤثرند و در تبیین و تفسیر قوانین کیفری به ما کمک می‌نمایند؛ لکن جنبه ارشادی دارند و بر کسی الزام‌آور نمی‌باشد و خلاصه آنکه نمی‌توانند به‌طور مستقیم باعث ایجاد یک قاعده حقوقی الزام‌آور باشند. این منابع عبارتند از: **۱. رویه قضایی ۲. عرف:** عرف ظاهراً در حقوق جزا نقشی ندارد به‌خصوص در کشورهایی که قوانین مدون جهت تنظیم روابط اجتماعی و پاسخ‌گویی به خدشه بر این روابط تدوین شده است، نقش عرف به ظاهر دیده نمی‌شود؛ اما با این حال درست است که قوانین جزایی مدون اصولاً عرفی نیستند اما از عرف در تدوین آنها استفاده شده است. (دکتر نوربها معتقد است که چنانچه فتاوی معتبر علما را که یکی از منابع اصلی حقوق جزا است، در شکل فتوا و نه قانون بپذیریم، جای پای عرف را می‌توان به‌طور دقیق دید؛ لذا عرف در برخی موارد می‌تواند یکی از منابع اصلی حقوق جزا محسوب شود) **۳. عقاید علمای حقوق.**

نکته ۶: در قانون مجازات اسلامی سال ۱۳۹۲ تأسیسات نوینی مثل تعویق صدور حکم، نظام نیمه‌آزادی، مجازات‌های جایگزین حبس و یا اصلاح برخی از اصول حقوقی مثل پذیرش اصل صلاحیت شخصی مبتنی بر تابعیت بزه‌دیده و پذیرش مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی دیده می‌شود.

نکته ۷: در قانون مجازات اسلامی سال ۱۳۹۲ **مجازات‌های بازدارنده** دیده نمی‌شود و این مجازات‌ها از نظام کیفری ما حذف شدند. همچنین **قانون اقدامات تأمینی و تربیتی مصوب ۱۳۳۹** و **قانون تعریف محکومیت‌های مؤثر در قوانین جزایی مصوب ۱۳۶۶** به تصریح ماده ۷۲۸ ق.م.ا نسخ گردیده‌اند.

نکته ۸: ارتباط حقوق جزا با دیگر رشته‌ها:

۱- گلدوزیان، ایرج ۱۳۹۳، محشای قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، انتشارات مجد چاپ سوم: ص ۲۷

۲. گلدوزیان، ایرج ۱۳۹۱، بایسته‌های حقوق جزای عمومی (۳-۲-۱)، نشر میزان، چاپ ۲۲، ص ۲۰

الف - کیفرشناسی: کیفرشناسی نحوه اجرای ضمانت اجراهای کیفری را بیان می‌کند و جایگزین «علم اداره زندان‌ها» شده است و در زمینه اجرای انواع مجازات‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی رابطه مستقیم با حقوق جزا دارد.

ب- جرم‌یابی: به دنبال کشف جرائم و پیدا کردن ردپای بزه‌کاران است. به‌عنوان مثال بررسی امضا یا اثر انگشت در صحنه جرم نمونه‌ای از فعالیت‌های رشته جرم‌یابی است. جرم‌یابی دارای رشته‌هایی است که عبارتند از:

۱. تن‌پیمایی جزایی: شناخت هویت مجرم‌ان از روی علائم و آثار موجود در بدن افراد و شکل اعضا و زخم‌ها و نشانه‌هایی که وجود دارد.

۲. پزشکی قانونی: بررسی آثار و علائم موجود در محل وقوع جرم و بدن مجنی‌علیه. مثل تعیین علت مرگ و تشخیص جنون و غیره ...

۳. پلیس علمی: مطالعه در طرق و وسائیل مؤثر در کشف جرم و دستگیری مجرمین است مثل انگشت‌نگاری.

پ- جرم‌شناسی: جرم‌شناسی به معنی بررسی علل وقوع جرم و پیشگیری از آن و درمان اعمال مجرمانه است. جرم‌شناسی خود مستقیماً علم جداگانه‌ای همچون روانشناسی یا جامعه‌شناسی نیست؛ بلکه از داده‌های کلیه علوم نظیر سیاست، اقتصاد، جامعه‌شناسی و روانشناسی استفاده می‌کند. چون جرم‌شناسی توانایی بررسی تمام ابعاد جرم را ندارد؛ لذا ناچار است از تعریف جرم یا تعریف تکرار جرم در حقوق جزای عمومی استفاده کند.

ت- جامعه‌شناسی کیفری: جامعه‌شناسان می‌توانند با بررسی و شناخت ساخت اجتماعی و شکل روابط اعضای جامعه واکنش احتمالی آنان را در مقابل مجازات‌ها پیش‌بینی کنند. از این رو ارتباط نزدیکی بین این دو رشته وجود دارد.

ث- جزای بین‌الملل: از آنجا که هیچ قانون کیفری که مورد پذیرش کشورهای مختلف باشد، وجود ندارد، در جریان جنگ دوم جهانی و مسئله تشکیل دادگاه‌های بین‌المللی حقوق‌دانانی که در این دادگاه‌ها حضور داشتند به‌دلیل جرائم ناشی از جنگ و جرائم علیه تمامیت جسمانی ناگزیر بودند برای تبیین نظرات خود از اصول حقوق جزای عمومی نظیر اصل قانونی‌بودن جرم و مجازات و اصل عطف‌به‌ماسبق‌نشدن قوانین کیفری استفاده نمایند.

ج- حقوق اساسی: قانون اساسی با توجه به آرمان‌های و نیازهای ملت، اصولی را جهت حراست از مال و جان و ناموس افراد در نظر می‌گیرد و ضمانت تخطی از آن‌ها را به عهده حقوق جزا می‌گذارد.

چ- حقوق اداری: حقوق جزا از حقوق اداری برای شناخت و تعریف مأمورین دولت استفاده می‌کند. همچنین باید جرائم مأموران علیه مردم و مردم علیه مأموران را با دقت مورد توجه قرار دهد؛ لذا ارتباطی دائم بین این دو رشته وجود دارد.

ح- حقوق تجارت: جرائم ورشکستگی به تقصیر و تقلب محتاج تعریف ورشکستگی است که قانون

تجارت آن را مشخص می‌سازد.

خ- حقوق مدنی: در جرم استفاده از سند معمول نیاز به آگاهی از تعریف سند و در جرم سرقت احتیاج به تعریف مال منقول و مالکیت داریم که حقوق مدنی این تعریف را مشخص می‌سازد.

نکته ۹: ویژگی‌های حقوق جزا: الف- وجود ضمانت اجرای خاص در قواعد حقوق جزا: مثل اعدام، حبس، شلاق یا جزای نقدی ب- الزامی بودن قواعد حقوق جزا: قواعد حقوق کیفری برخلاف حقوق خصوصی تکمیلی و اختیاری نیست مثلاً سلب حیات از فردی حتی با اجازه و توافق او مستوجب کیفر است. پ- کلی و عام بودن قوانین جزایی: قوانین کیفری نسبت به تمام اشخاصی که در قلمرو حاکمیت یک کشور مرتکب جرم می‌شوند، قابل اجرا است؛ صرف نظر از تابعیت شاکی و متهم ت- سرزمینی و شخصی بودن قواعد حقوق جزا: منظور از سرزمینی بودن این است که اجرای قوانین کیفری در نقاطی که تحت سلطه و حاکمیت دولت قرار دارد ممکن است. شخصی بودن یعنی ضمانت اجرای حقوق کیفری تنها بر فرد مرتکب تحمیل می‌شوند؛ نه اقوام او یا افرادی که در وقوع جرم نقشی نداشته‌اند.

نکته ۱۰: تعریف سیاست جنایی: مجموعه تدابیر و شیوه‌های پیشگیری به منظور اصلاح و تربیت مجرمان می‌باشد. به نظر می‌رسد برای نخستین بار «فونر باخ» آلمانی اصطلاح سیاست جنایی را به مجموعه علوم جنایی وارد کرد.^۲ سیاست جنایی طبق تعریف «فون لیتز» رشته‌ای است که حسب داده‌های فلسفی و علمی و طبق مقتضیات تاریخی کوشش می‌کند تا به تدوین نظریه‌های کیفی و پیشگیری جرائم که در عمل مفید واقع گردد، بپردازد، «مارک آنسل» معتقد است سیاست کیفری، هم علم است و هم هنر که موضوع آن تدوین بهترین قواعد مثبت در پرتو داده‌های جرم‌شناسی است.^۳ بنابراین «سیاست کیفری» به مجموعه تدابیر و روش‌هایی اطلاق می‌شود که پیشگیری از جرم می‌کنند و به درمان مجرمیت می‌پردازند برخی «سیاست کیفری» را از «سیاست جنایی» تفکیک می‌کنند و اولی را در محدوده قوه قضائیه و سازمان‌های وابسته به آن و دومی را در محدوده عام سیاست دولت و کلیه سازمان‌های دولتی می‌دانند.^۴

نکته ۱۱: رابطه اخلاق و حقوق کیفری: گاهی قلمرو اخلاق از حقوق کیفری گسترده‌تر است، مثل گناه بودن و دروغ‌گویی، گاه قلمرو حقوق کیفری از قلمرو اخلاق وسیع‌تر به نظر می‌رسد، مثل جرائم راهنمایی و رانندگی و حفظ محیط زیست.

نکته ۱۲: رابطه فلسفه و حقوق کیفری: مسئله آزادی انسان و حدود مسئولیت او از جمله موضوع‌هایی است که فیلسوف را به معرفت جامع‌تری از اغراض مجازات‌ها هدایت می‌کند. در فلسفه اجزا درباره حق مجازات و منشأ این حق بحث و گفت‌وگو می‌شود. پاسخ این پرسش که آیا حق مجازات منشأ الهی

۱- همان، ص ۳۰

۲- حسینی، سیدمحمد ۱۳۸۳ «سیاست جنایی در اسلام و جمهوری اسلامی ایران» انتشارات سمت: ص ۲۳

۳- نوربها، رضا ۱۳۹۱ «زمینه حقوق جزای عمومی» انتشارات گنج دانش: ص ۱۳۴

۴- همان، ص ۲۳

دارد یا فرضاً از یک پیمان اجتماعی سرچشمه می‌گیرد یا اظهار انگیزه انتقام جویی است، هر یک آثار احتمالی دربردارد که در تنظیم سیاست کیفری جامعه بی‌تأثیر نیست. از این رو فلسفه و حقوق کیفری هنگامی که موضوع‌های این رشته حقوق در قلمرو تفکرات فلسفی قرار می‌گیرد، پیوندی نزدیک با یکدیگر پیدا می‌کنند.

نکته ۱۳: به‌موجب ماده ۱ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ این قانون به ترتیب شامل موارد ذیل است:
الف- **جرائم:** در ماده‌ی ۲ ق.م.ا مصوب ۱۳۹۲ تعریف آن بیان شده و از قواعد مربوط به آن می‌توان به اصل قانونی بودن جرائم اشاره کرد. در قوانین پیش از انقلاب جرائم به ۳ دسته جنحه، جنایت و خلاف تقسیم شده بودند؛ اما در قوانین فعلی تقسیم‌بندی خاصی نسبت به جرائم انجام نشده تنها در ماه ۱۹ ق.م.ا مصوب ۱۳۹۲ جرائم تعزیری بر حسب مجازات آن‌ها درجه‌بندی شده‌اند و بر اساس ماده ۸ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ اصلاحی ۱۳۹۴ کلیه جرائم دارای جنبه الهی هستند که در کل می‌تواند دو حیثیت داشته باشد: ۱- حیثیت عمومی؛ ۲- حیثیت خصوصی.

ب- **مجازات‌ها:** در ماده ۱۴ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ انواع مجازات‌ها احصا شده از قواعد مربوط به آن می‌توان به اصل قانونی بودن مجازات‌ها اشاره کرد. در ضمن نسبت به مجازات‌ها اصولی حاکم است که در منابع فقهی و قوانین به آن‌ها اشاره شده است. مثلاً در مورد مجازات حدی باید دانست که این دسته از مجازات‌ها غیرقابل تبدیل و تخفیف هستند. (موضوع ماده ۲۱۹ ق.م.ا مصوب ۱۳۹۲) تنها از طریق توبه و عفو قابل اسقاط و تخفیف می‌باشند.

پ- **اقدامات تأمینی و تربیتی:** تدابیر پیشگیری‌کننده که در خصوص افرادی خاص به کار می‌رود. بعضی از افراد خطرناک که به سبب ارتکاب جرائم متعدد یا به دلیل عدم تعادل روانی نظم جامعه را مختل می‌سازند در جامعه حضور دارند که باید به‌وسیله تدابیری که حافظ حقوق فرد و جامعه باشد و دفاع اجتماعی را تحکیم بخشد، رفتار این افراد کنترل شود. این رشته از تدابیر را اصطلاحاً اقدامات تأمینی می‌نامند. (ماده ۱۵۰ ق.م.ا مصوب ۱۳۹۲ درباره رفتار مجانین ناظر بر این گونه اقدامات است.) در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ اقدامات تأمینی و تربیتی بیشتر در مورد اطفال و نوجوانان کاربرد دارد.

ت- **شرایط مسئولیت کیفری:** فصل اول از بخش چهارم کتاب قانون مجازات اسلامی به مبحث شرایط مسئولیت کیفری اختصاص یافته است. این شرایط عبارتند: از عقل، بلوغ، اختیار، علم و عمد در ارتکاب جرائم عمدی و احراز تقصیر در جرائم غیرعمدی و برخی دیگر از شرایط که مقنن این شرایط را در مواد ۱۱۴ الی ۱۴۵ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ پیش‌بینی نموده است.

ث- **موانع مسئولیت کیفری:** فصل دوم از بخش چهارم کتاب قانون مجازات اسلامی به مبحث موانع مسئولیت کیفری، در مواد ۱۴۶ و ۱۵۵ پرداخته است که برخی از آن‌ها عبارتند: از کودکی، جنون، اکراه غیرقابل تحمل، خواب و بیهوشی، مستی و بی‌ارادگی حاصل از مصرف مواد مخدر، مسکرات، روان‌گردان و نظایر آنها، اشتباه یا جهل به حکم. دسته دیگر تحت عنوان «علل موجهه جرم» همانند

دفاع مشروع، ضرورت یا اضطرار، حکم قانون، امر آمر قانونی و اقدامات والدین و سرپرستان قانونی ... در مواد ۱۵۶ الی ۱۵۹ قانون ق.م.ا مصوب ۱۳۹۲ مورد اشاره قرار گرفته‌اند.

نکته ۱۴: با نسخ قانون اقدامات تأمینی و تربیتی مصوب ۱۳۳۹ به نظر می‌رسد قوانین جزایی ایران با یک خلأ قانونی نسبت به مقررات و قواعد این‌گونه اقدامات مواجه است؛ لذا قانون‌گذار موظف است با توجه به پیش‌بینی این‌گونه اقدامات در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ به وضع چنین مقرراتی اقدام نماید.

نکته ۱۵: قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ پس از انقضای مدت آزمایشی آن در تاریخ ۱۳۹۷/۳/۹ با عنوان قانون دائمی از تصویب نمایندگان مجلس شورای اسلامی گذشت و به تأیید شورای نگهبان رسید.

سؤالات

سؤال ۱- مقررات موضوعه مربوط به کدام یک از نهادهای حقوقی طبق قانون مجازات اسلامی سال ۱۳۹۲ به صراحت نسخ شده است؟ (آزمون کارشناسی ارشد سراسری ۱۳۹۳)

- الف) کیفرهای اصلی
ب) کیفرهای تکمیلی
ج) کیفرهای تعزیری
د) اقدامات تأمینی و تربیتی

سؤال ۲- کدام قانون در خصوص تصویب قانون «راجع به مجازات اسلامی» صحیح نیست؟

(آزمون کارشناسی ارشد سراسری ۱۳۸۹)

- الف) ۱۳۶۰ (ب) ۱۳۶۲ (ج) ۱۳۷۵ (د) هیچ کدام

سؤال ۳- قاضی در صدور احکام کیفری به کدام منبع نمی تواند استناد کند؟

(آزمون وکالت ۱۳۸۴ و آزمون کارشناسی ارشد سراسری ۱۳۸۳)

- الف) عرف
ب) قانون
ج) آرای وحدت رویه
د) معاهدات بین المللی

سؤال ۴- کدام یک از منابع را منابع مکمل حقوق کیفری نامیده اند؟

(آزمون کارشناسی ارشد آزاد ۱۳۸۶)

- الف) قانون (ب) رویه قضایی (ج) معاهدات بین المللی (د) آیین نامه

سؤال ۵- کدام یک از منابع ممکن است مستند حکم قاضی قرار گیرد؟

(آزمون کارشناسی ارشد آزاد ۱۳۷۴)

- الف) عرف (ب) آیین نامه
ج) معاهدات بین المللی
د) نظریه علمای حقوق

سؤال ۶- کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی (تعزیرات و مجازات های بازدارنده) در کدام یک از

سال های زیر تصویب شده است؟ (آزمون وکالت ۱۳۸۱)

- الف) ۱۳۶۲ (ب) ۱۳۷۰ (ج) ۱۳۷۵ (د) ۱۳۷۸

سؤال ۷- در کدام یک از سال های زیر قانون نحوه اجرای محکومیت های مالی به تصویب

قانون گذار ایران رسیده است؟ (آزمون کارشناسی ارشد آزاد ۱۳۸۸)

- الف) ۱۳۷۸ (ب) ۱۳۷۷ (ج) ۱۳۷۰ (د) ۱۳۷۵

سؤال ۸- آرای دیوان عالی کشور در مقام وحدت رویه قضایی از نوع کدام منابع حقوق جزا

است؟ (آزمون وکالت ۱۳۷۲)

- الف) اختیاری (ب) اصلی
ج) اعتباری (د) حاشیه ای

سؤال ۹- کدام موضوع خارج از محدوده مطالعات حقوق جزای عمومی است؟

(آزمون کارشناسی ارشد سراسری ۱۳۸۹)

الف) تعریف و تبیین جرم و عناصر آن به طور کلی

ب) کیفیات تخفیف دهنده و علل تشدید کننده

ج) مسئولیت جزایی

د) طبقه بندی و تفکیک هر یک از عناصر جرائم گوناگون

سؤال ۱۰- با توجه به ماده ۱ قانون مجازات اسلامی سال ۱۳۹۲ این قانون مشتمل بر کدام یک از

موارد زیر نمی باشد؟

الف) تعزیرات

ب) موانع مسئولیت کیفری

ج) مجازات های بازدارنده

د) اقدامات تأمینی و تربیتی

سؤال ۱۱- ماده ۶۰۷ قانون مجازات اسلامی که «تمرد نسبت به مأموران دولت» را جرم انگاری

کرده است، بیانگر تعامل حقوق کیفری با کدام شعبه حقوق است؟

(آزمون کارشناسی ارشد سراسری ۱۳۹۱)

الف) بین المللی

ب) اساسی

ج) خصوصی

د) اداری

(آزمون کارشناسی ارشد آزاد ۱۳۸۰)

سؤال ۱۲- سیاست جنایی، یعنی:

الف) مجموعه تدابیر سرکوبنده به منظور طرد بزهکاران

ب) سیاست دولت در مقابل جرم

ج) مجموعه تدابیر و شیوه های پیشگیری به منظور اصلاح و تربیت مجرمان

د) سیاست دولت در حذف و طرد بزهکاران به منظور تقویت دفاع اجتماعی

سؤال ۱۳- گستره قانون مجازات اسلامی دربرگیرنده کدام یک از موارد زیر است؟

(آزمون مشاوران حقوقی ۱۳۸۴)

الف) انواع جرائم و مجازات ها و اقدامات تأمینی و تربیتی و شرایط و موانع مسئولیت کیفری

ب) انواع مجازات ها و اقدامات تأمینی و تربیتی

ج) انواع جرائم و مجازات ها و اقدامات تأمینی و تربیتی

د) انواع جرائم و تدابیر تأمینی و تربیتی کیفرهای قانونی

سؤال ۱۴- نسبت اخلاق و حقوق کیفری به لحاظ منطقی چگونه است؟

(آزمون کارشناسی ارشد آزاد ۱۳۸۵)

الف) تباین کلی

ب) تساوی کلی

ج) عموم خصوص مطلق

د) عموم خصوص من وجه

پاسخنامه

- سؤال ۱: گزینه د صحیح است. با توجه به ماده ۷۲۸ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ صراحتاً قانون اقدامات تأمینی و تربیتی مصوب ۱۳۳۹ نسخ شده است.
- سؤال ۲: گزینه د صحیح است. قانون راجع به مجازات اسلامی مصوب ۱۳۶۱ می‌باشد. هیچ‌کدام از گزینه‌های الف، ب و ج پاسخ سؤال نمی‌باشد؛ لذا بر این اساس گزینه «د» پاسخ سؤال است.
- سؤال ۳: گزینه «الف» صحیح است. قضات محاکم نمی‌توانند به‌استناد عرف عملی را جرم دانسته یا بر طبق عرف مورد حکم قرار دهند. عرف ظاهراً در حقوق جزا نقشی ندارد به‌خصوص در کشورهایی که قوانین مدون جهت تنظیم روابط اجتماعی و پاسخ‌گویی به خدشه بر این روابط تدوین شده است، نقش عرف به ظاهر دیده نمی‌شود. اما با این حال درست است که قوانین جزایی مدون اصولاً عرفی نیستند؛ اما از عرف در تدوین آن‌ها استفاده شده است.
- سؤال ۴: گزینه ب صحیح است. رویه قضایی به مجموعه آرای و احکامی گفته می‌شود که از طرف محاکم در موضوع خاصی صادر می‌شوند که در این معنا از منابع فرعی و مکمل حقوق جزا هستند.
- سؤال ۵: گزینه ج صحیح است. معاهدات بین‌المللی بر اساس ماده ۹ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ و ماده ۸ قانون مدنی چون در حکم قانون است می‌تواند مستند حکم قاضی قرار گیرد.
- سؤال ۶: گزینه ج صحیح است. قانون تعزیرات مصوب ۱۳۷۵ (کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی) برخی مواد آن طبق ق.م.ا. ۱۳۹۲ و بعضی دیگر با توجه به قانون حمایت از خانواده ۱۳۹۱ نسخ شده‌اند و به نظر می‌رسد شروع به جرم‌هایی که در این قانون پیش‌بینی شده است باید با شروع به جرم‌های ق.م.ا. ۱۳۹۲ هماهنگ باشند.
- سؤال ۷: گزینه ب صحیح است. قانون نحوه اجرای محکومیت‌های مالی مصوب سال ۱۳۷۷ است. در حال حاضر قانون نحوه اجرای محکومیت‌های مالی مصوب ۱۳۹۴ حاکم می‌باشد.
- سؤال ۸: گزینه ب صحیح است. منابع الزامی و اصلی: منابعی هستند که قواعد و مقررات حقوق کیفری مستقیماً از آن‌ها ناشی شده و الزام‌آورند. این منابع عبارتند از: قانون اساسی، قانون مجازات اسلامی، قانون آیین دادرسی کیفری، مصوبات کمیسیون‌های مجلس، مصوبات قوه مجریه که به‌صورت آیین‌نامه‌های اجرای قانون تصویب می‌شوند و آرای وحدت رویه قضایی هیئت عمومی دیوان عالی کشور و لوایح قانونی مصوب شورای انقلاب
- سؤال ۹: گزینه د صحیح است. طبقه‌بندی و مطالعه جداگانه جرائم در حقوق جزای اختصاصی مورد مطالعه قرار می‌گیرد. حقوق جزای اختصاصی هر جرم مثل قتل عمد، کلاهبرداری، سرقت، و را به‌طور جداگانه و مفصل بررسی می‌نماید.
- سؤال ۱۰: گزینه ج صحیح است. به‌استناد ماده ۱ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ مجازات‌های بازدارنده به‌عنوان یکی از مجازات‌هایی که در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ بود در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ پیش‌بینی نشده و از نظام قضایی ایران حذف شد.
- سؤال ۱۱: گزینه د صحیح است. حقوق جزا از حقوق اداری برای شناخت و تعریف مأمورین دولت استفاده می‌کند.

سؤال ۱۲: گزینه ج صحیح است. سیاست جنایی (مجموعه تدابیر و شیوه‌های پیشگیری به‌منظور اصلاح و تربیت مجرمان می‌باشد. به نظر می‌رسد برای نخستین بار «فوئر باخ» آلمانی اصطلاح سیاست جزایی را به مجموعه علوم جنایی وارد کرد. (حسینی، سیدمحمد ۱۳۸۳، سیاست جنایی در اسلام و جمهوری اسلامی ایران، انتشارات سمت: ص ۲۳) سیاست جنایی طبق تعریف «فون لیتز» رشته‌ای است که حسب داده‌های فلسفی و علمی و طبق مقتضیات تاریخی کوشش می‌کند تا به تدوین نظریه‌های کیفی و پیشگیری جرائم که در عمل مفید واقع گردد، بپردازد، «مارک آنسل» معتقد است سیاست کیفری، هم علم است و هم هنر که موضوع آن تدوین بهترین قواعد مثبت در پرتو داده‌های جرم‌شناسی است. (نوربها، رضا ۱۳۹۱، زمینه حقوق جزای عمومی، انتشارات گنج دانش: ص ۱۳۴) بنابراین «سیاست کیفری» به مجموعه تدابیر و روش‌هایی اطلاق می‌شود که پیشگیری از جرم می‌کنند و به درمان مجرمیت می‌پردازند برخی «سیاست کیفری» را از «سیاست جنایی» تفکیک می‌کنند و اولی را در محدوده قوه قضائیه و سازمان‌های وابسته به آن و دومی را در محدوده عام سیاست دولت و کلیه سازمان‌های دولتی می‌دانند. (همان: ص ۲۳))

سؤال ۱۳: گزینه «الف» صحیح است. به‌استناد ماده ۱ ق.م.ا مصوب ۱۳۹۲ (قانون مجازات اسلامی مشتمل بر جرائم، مجازات‌های حدود، قصاص، دیات و تعزیرات، اقدامات تأمینی و تربیتی و شرایط و موانع مسئولیت کیفری و قواعد حاکم بر آنها است. (به نکته ۱۳ ذیل ماده ۱ ق.م.ا مراجعه شود).

سؤال ۱۴: گزینه د صحیح است. گاهی قلمرو اخلاق از حقوق کیفری گسترده‌تر است، مثل گناه‌بودن و دروغ‌گویی، گاهی نیز قلمرو حقوق کیفری از قلمرو اخلاق وسیع‌تر به نظر می‌رسد، مثل جرائم راهنمایی و رانندگی و حفظ محیط زیست؛ لذا با این تفسیر نسبت بین آنها عموم خصوص من وجه است.

ماده ۲- هر رفتاری اعم از فعل یا ترک فعل که در قانون برای آن مجازات تعیین شده است، جرم محسوب می‌شود.

نکته ۱: جرم در لغت به معنای گناه، جناح، عصیان، خطا و اشتباه آمده و در ادبیات نیز بیشتر در معنای گناه مورد توجه قرار گرفته است.^۱

نکته ۲: جرم فعل یا ترک فعلی است که جامعه آن را به دلیل اخلاق در نظم اجتماعی به قید ضمانت اجرای کیفری منع کرده است. نتایج این تعریف این است که ۱. جرم یک واقعیت انسانی و اجتماعی است. (پدیده جنایی) ۲. پدیده جنایی واکنش اجتماعی علیه بزهکار را بر می‌انگیزد. ۳. تحول واکنش اجتماعی (تطبیق مبارزه علیه جرم با رفتارهای انسان که در هر زمان و مکان دستخوش دگرگونی است) علیه پدیده جنایی واقعیتی انکارناپذیر است.^۲

نکته ۳: این ماده در واقع تأکیدی است بر اصول ۱۶۶ و ۱۶۹ در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و اشاره به اصل قانونی بودن جرائم و مجازات‌ها دارد که این اصل تعیین مجازات از سوی اشخاص و سازمان‌ها و نهادهای دولتی و انتظامی را بی‌اعتبار می‌داند. در ضمن مهم‌ترین انتقاد وارد بر این اصل این است که به شخصیت بزهکار توجه نمی‌شود. و تمام حالت خطرناک مجرم را در بر نمی‌گیرد.

نکته ۴: یکی از مبانی مهم اصل قانونی بودن جرم و مجازات، اصل آزادی است؛ زیرا هر فعل یا ترک فعلی که جرم تلقی و مجازاتی برای آن پیش بینی شود، تنگنا و محدودیتی برای انسان پدید می‌آورد و مغایر با آزادی است. بنابراین حرمت کرامت انسانی حکم می‌کند که حریم آزادی‌های او محفوظ باشد.^۳

نکته ۵: ماده ۲ ق.م.ا. مصوب ۱۳۹۲ در تعریف جرم در مقایسه با ماده ۲ قانون مجازات اسلامی ۱۳۷۰ از عبارت «رفتار» استفاده کرده است. رفتار منتج به جرم باید در قانون جزا پیش‌بینی و مستوجب کیفر قانونی باشد بنابراین تا وقتی رفتار غیرعادی و زیان‌آور شخص به اجتماع با متون قانونی منطبق نباشد مرتکب قابل تعقیب نیست.

نکته ۶: واژه رفتار در ماده ۲ ق.م.ا. در برگیرنده تمام مصادیق رفتار مجرمانه است، که توسط مجرم ارتکاب

۱- نوربها، رضا ۱۳۸۵، زمینه حقوق جزای عمومی انتشارات گنج دانش: ص ۱۳۳ - از دیدگاه فقه اسلامی جرم در معنای لغوی به معنای جداکردن میوه از درخت است و این واژه برای اکتساب هر کار ناپسند استعاره گرفته شده است. کرباسی، محمد مهدی (۱۳۸۹) ماهیت جرم در فقه و قانون جزا مجله معرفت شماره ۵۸ صفحات ۶۸ الی ۷۶ (اصل الجرم قطع الثمره عن الشجر... و استعیر ذلك لكل اکتساب مکروه (راغب اصفهانی، معجم الفاظ القرآن، قم، اسماعیلیان، بی تا، ص ۸۹). جرم در اصطلاح عبارت است از هر فعلی که قانون را ممنوع اعلام کرده و فاعلش را مستحق مجازات دانسته است یعنی در واقع جرم زیرپا گذاشتن قوانین جزایی تعریف شده است. در حقوق جزا سعی می‌شود جرم به نحوی تعریف شود که قانون‌گذار بتواند آن را در قالب قانون پیاده کند. زیرا وظیفه تشخیص اعمال و یا ترک اعمال که به ارزش‌های اجتماعی لطمه می‌زند و نظم جامعه را مختل می‌کنند و موجب آسیب به آن می‌شوند برعهده قانون‌گذار است (نوربها رضا ۱۳۸۵ منبع پیشین، ص ۱۳۵) تعریف جرم با توجه به نظر اندیشمندان و بر اساس رشته‌هایی که جرم را مورد مطالعه قرار می‌دهند متنوع متفاوت است و لذا انتخاب تعریفی از جرم که جامع افراد و مانع اغیار باشد بسیار مشکل است. (عالی پور، حسن ۱۳۸۹ «ماهیت جرم» فصلنامه علمی پژوهشی حقوق و سیاست سال دوازدهم شماره ۲۸ ص ۱۸۵)

۲- اردیبیلی، محمدعلی ۱۳۹۲، حقوق جزای عمومی، جلد نخست، نشر میزان، چاپ ۳۱: ص ۲۵

۳- همان ص ۱۸۴